

Gázcseppcskék ütközése, átlagos szabad úthossz

Amikor meghatároztuk az egyensúlyban lévő gáz részecskéinek sebességeloszlását, a gázcseppcskék közötti kölcsönhatást csak annyiban vettük tekintetbe, hogy ez felel az egyensúlynak megfelelő eloszlás kialakításáért.

Az alábbiakban e kölcsönhatások leírásával és egyes – a gázcseppcskék mozgásával kapcsolatos – következményeikkel foglalkozunk.

Az ütközési hatáskeresztmetszet

Az alábbiakban a gázcseppcskék ütközését párkölcsönhatásoknak tekintjük, azaz feltételezzük, hogy minden kölcsönhatásban csak két gázcseppcske vesz részt, a többitől pedig a kölcsönhatás időtartama alatt elvonatkoztatathatunk. Ez a feltevés akkor jogsult, ha ritka (kis részecskeszám-sűrűségű) gázt vizsgálunk.

Ezenkívül a gázcseppcskék kölcsönhatásait rugalmas ütközésnek fogjuk tekinteni, vagy pedig olyan rugalmatlan ütközésnek, amely után ugyanaz a két gázcseppcske van jelen, amely az ütközés előtt is jelen volt. Ezek közül az előbbi azt jelenti, hogy az ütközések során sem új részecskék (pl. fotonok) nem keletkeznek, sem a gázcseppcskék „belső” szabadsági fokai nem gerjesztődnek, azaz a két részecskes együttes haladó mozgási energiája az ütközés után ugyanakkora, amekkora az ütközés előtt volt. Ez jó közelítés szobahőmérsékletű atomos gázokra. Molekuláris gázok esetén azonban már szobahőmérsékleten is gerjesztődni tudnak a molekulák különböző rotációs állapotai, így ebben az esetben a részecskék együttes haladó mozgási energiája az ütközés után kisebb és nagyobb is lehet, mint az ütközés előtt.

(Megjegyzés: A hőmérséklet emelésével – azaz az ütköző részecskék energiájának növelésével – bővül az ütközés lehetséges kimeneteleinek száma: a forró gáz ütköző molekulái pl. disszociálhatnak vagy ionizálhatják egymást, nagyon magas hőmérsékleten az atommagok fuzionálhatnak stb. Emellett a hőmérséklet növekedésével a gázok egyre több fotonot bocsátanak ki, amelyek aztán szintén kölcsönhatásba léphetnek a gázcseppcskékkel.)

Első lépésként bevezetjük az ütközési hatáskeresztmetszet fogalmát. Ehhez képzeljük el számos egyforma részecskes monoenergiás, irányított nyalábját. (Azaz a nyalábot alkotó valamennyi részecskes ugyanazon irányban, ugyanakkora sebességgel mozog.) A nyaláb I részecskesfluxusán (részecskesáram-sűrűségén) a nyaláb haladási irányára merőlegesen felvett sík egységnyi felületén egységnyi idő alatt átmenő részecskék számát értik:

$$I = \frac{dN_{\text{átmenő}}}{dA \cdot dt}$$

A fluxus a fentiek alapján $\frac{1}{m^2 \cdot s}$ dimenziójú.

Az elképzelt nyaláb legyen olyan, amelyben ez a fluxus térben és időben is állandó (legalábbis egy bizonyos tértartományon és időtartamon belül). Ebben a nyalábban elhelyezünk és a térben rögzítünk egy ugyanolyan részecskét, mint amilyenek magát a nyalábot alkotják. A nyalábot alkotó részecskék egy része szóródni fog a nyugvó részecskén, és irányt változtat. A nyugvó részecskét a továbbiakban szórócentrumnak hívjuk.

Ha a rögzített részecskes végtelen kiterjedésű erőteret hoz létre, és maga a nyaláb is végtelen kiterjedésű, akkor véges idő alatt is végtelen lesz a szóródó részecskék száma. Ez nyilván nem realisztikus modell. Szintén nem realisztikus, de a fogalom könnyebb bevezetését teszi lehetővé, ha a részecskéket merev testnek tekintjük külső erőter nélkül. Ekkor a részecskék egy része egyenes vonal mentén elhalad a szórócentrum mellett, más részecskék pedig merev testként nekiütköznek, és elpattannak róla. Az időegység alatt szóródó részecskék száma egyenesen arányos a nyaláb fluxusával:

$$\frac{dN_{\text{ütköző}}}{dt} \propto I$$

(Az arányosság akkor teljesül, ha a nyalábot alkotó részecskék saját méretükhöz képest nagy távolságra vannak egymástól. Ha ez nem teljesül, a már szóródott részecskék, a még nem szóródott részecskék és a szórócentrum között ütközések bonyolult szövevénye alakulhat ki.)

Hogy a fenti arányosságból egyenlőség legyen, egy arányossági tényezőt kell bevezetnünk. Ennek értéke függ az ütközésben részt vevő részecskéktől. Ha utóbbiakat merev testeknek tekintjük, akkor nyilván számít a részecskék kiterjedése: minél nagyobb kiterjedésűek a nyaláb részecskéi és a szórócentrum, annál több részecske fogja eltalálni a szórócentrumot. Az arányossági tényezőt σ -val szokták jelölni, és ütközési (vagy szórási) hatáskeresztmetszetnek hívják:

$$\frac{dN_{\text{ütköző}}}{dt} = \sigma \cdot I$$

A két oldal mértékegysége akkor lesz azonos, ha σ mértékegysége m^2 , azaz a hatáskeresztmetszet tényleg keresztmetszet (terület) dimenziójú.

A hatáskeresztmetszet értéke általában függ az ütköző részecskék relatív sebességétől. Viszonylag lassú és elektromosan semleges gázcsepp részecskék ütközésének vizsgálatánál ez a sebességfüggés figyelmen kívül hagyható, és σ értéke a vizsgált atomok vagy molekulák keresztmetszének nagyságrendjébe esik (atomok és kis atomszámú molekulák esetén $1 \text{ \AA}^2 < \sigma < 100 \text{ \AA}^2$). A hatáskeresztmetszet függhet az ütköző molekulák térbeli orientációjától is (egy téglatest keresztmetszete attól függ, milyen irányból nézem). Ilyen esetben az alábbi számítások akkor érvényesek, ha σ egy megfelelően átlagolt hatáskeresztmetszetet jelöl.

A szakasz zárásaképpen belátjuk, hogy egy részecskenyaláb fluxusa a nyaláb részecskeszám-sűrűségének és sebességének szorzatával egyenlő.

Ha a nyaláb részecskeszám-sűrűségét n -nel jelöljük, akkor azon részecskék N száma, melyek valamely V térfogaton belül tartózkodnak, így írható:

$$N = n \cdot V$$

Vegyünk fel egy A alapterületű, h magasságú egyenes hasábot úgy, hogy a hasáb alapja merőleges legyen a $\mathbf{v}$ sebességvektorra! Adott pillanatban a nyaláb részecskéi közül összesen $N = n \cdot V = n \cdot A \cdot h$ számú részecske tartózkodik a hasáb belsejében. Ezen részecskék $t = \frac{h}{v}$ idő alatt hagyják el a hasábot az egyik alapján át, így a nyaláb fluxusa:

$$I = \frac{dN_{\text{átmenő}}}{dA \cdot dt} = \frac{n \cdot A \cdot h}{A \cdot \frac{h}{v}} = n \cdot v$$

A gázcsepp részecskék relatív sebességének eloszlása

A későbbiekben szükségünk lesz rá, hogy ismerjük két, véletlenszerűen kiválasztott gázcsepp részecske relatív sebességének várható értékét. Az alábbiakban meghatározzuk a gázcsepp részecskék relatív sebességének eloszlását (valószínűségi sűrűségfüggvényét), hogy abból megkaphassuk a keresett várható értéket.

Ha feltesszük, hogy a gázcsepp részecskék sebessége egymástól független (a rendszeren belül „molekuláris káosz” uralkodik), akkor annak valószínűsége, hogy az egyik részecske sebessége a sebességtér $\mathbf{v}_1$ körüli d^3v_1 térfogatelemében, a másik részecske sebessége pedig a $\mathbf{v}_2$ körüli d^3v_2 térfogatelemében van:

$$P = f(\mathbf{v}_1)d^3v_1 \cdot f(\mathbf{v}_2)d^3v_2$$

Az itt szereplő $f(\mathbf{v})$ függvény a sebességek Maxwell-féle eloszlásfüggvényét (valószínűségi sűrűségfüggvényét) jelöli.

A $\mathbf{v}_1$ és $\mathbf{v}_2$ sebességekről áttérünk a részecskék tömegközéppontjának $\mathbf{V}$ sebességére, valamint a második részecske elsőhöz viszonyított $\mathbf{v}_{rel} = \mathbf{v}_2 - \mathbf{v}_1$ sebességére. Ha egyforma (ezért azonos tömegű) részecskékből álló gázt vizsgálunk, a tömegközéppont $\mathbf{V}$ sebessége a két gázcsepp részecske sebességének számtani közepe. Így

$$\begin{cases} \mathbf{V} = \frac{1}{2}(\mathbf{v}_2 + \mathbf{v}_1) \\ \mathbf{v}_{rel} = \mathbf{v}_2 - \mathbf{v}_1 \end{cases}$$

Átrendezve:

$$\begin{cases} \mathbf{v}_1 = \mathbf{V} - \frac{1}{2}\mathbf{v}_{rel} \\ \mathbf{v}_2 = \mathbf{V} + \frac{1}{2}\mathbf{v}_{rel} \end{cases}$$

A fenti valószínűségben szereplő $d^3v_1 d^3v_2$ kifejezés helyett $J d^3V d^3v_{rel}$ írható, ahol J a változócsere („koordináta-transzformáció”) Jacobi-determinánsa. Utóbbit tömör, szemléletes jelöléssel így szokták felírni:

$$J = \frac{\partial(\mathbf{v}_1, \mathbf{v}_2)}{\partial(\mathbf{V}, \mathbf{v}_{rel})}$$

Részletesen kiírva így fest:

$$J = \det \begin{bmatrix} \frac{\partial v_{1x}}{\partial V_x} & \frac{\partial v_{1x}}{\partial V_y} & \frac{\partial v_{1x}}{\partial V_z} & \frac{\partial v_{1x}}{\partial v_{rel,x}} & \frac{\partial v_{1x}}{\partial v_{rel,y}} & \frac{\partial v_{1x}}{\partial v_{rel,z}} \\ \frac{\partial v_{1y}}{\partial V_x} & \frac{\partial v_{1y}}{\partial V_y} & \frac{\partial v_{1y}}{\partial V_z} & \frac{\partial v_{1y}}{\partial v_{rel,x}} & \frac{\partial v_{1y}}{\partial v_{rel,y}} & \frac{\partial v_{1y}}{\partial v_{rel,z}} \\ \frac{\partial v_{1z}}{\partial V_x} & \frac{\partial v_{1z}}{\partial V_y} & \frac{\partial v_{1z}}{\partial V_z} & \frac{\partial v_{1z}}{\partial v_{rel,x}} & \frac{\partial v_{1z}}{\partial v_{rel,y}} & \frac{\partial v_{1z}}{\partial v_{rel,z}} \\ \frac{\partial v_{2x}}{\partial V_x} & \frac{\partial v_{2x}}{\partial V_y} & \frac{\partial v_{2x}}{\partial V_z} & \frac{\partial v_{2x}}{\partial v_{rel,x}} & \frac{\partial v_{2x}}{\partial v_{rel,y}} & \frac{\partial v_{2x}}{\partial v_{rel,z}} \\ \frac{\partial v_{2y}}{\partial V_x} & \frac{\partial v_{2y}}{\partial V_y} & \frac{\partial v_{2y}}{\partial V_z} & \frac{\partial v_{2y}}{\partial v_{rel,x}} & \frac{\partial v_{2y}}{\partial v_{rel,y}} & \frac{\partial v_{2y}}{\partial v_{rel,z}} \\ \frac{\partial v_{2z}}{\partial V_x} & \frac{\partial v_{2z}}{\partial V_y} & \frac{\partial v_{2z}}{\partial V_z} & \frac{\partial v_{2z}}{\partial v_{rel,x}} & \frac{\partial v_{2z}}{\partial v_{rel,y}} & \frac{\partial v_{2z}}{\partial v_{rel,z}} \end{bmatrix}$$

Az itt szereplő parciális deriváltak értéke a $(\mathbf{v}_1, \mathbf{v}_2)$ illetve $(\mathbf{V}, \mathbf{v}_{rel})$ között fent megadott összefüggés alapján határozható meg. A Jacobi-determináns így írható:

$$J = \det \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & -0.5 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & -0.5 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & -0.5 \\ 1 & 0 & 0 & 0.5 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 0.5 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 & 0 & 0.5 \end{bmatrix}$$

A determináns értékét ezek után pl. egy számítógépes program segítségével határozhatjuk meg. Egy másik lehetőség, hogy egyelőre csak annyit rögzítünk, hogy a determináns értéke konstans. Ez a konstans érték meg fog jelenni a relatív sebességek valószínűségi sűrűségfüggvényében. Így ha utóbbit integráljuk a teljes sebességtérre, és az eredményt egyenlővé tesszük 1-gyel, akkor az így kapott algebrai egyenletből J értékét meghatározhatjuk. Bárhogy járunk el, végül is a következőt kapjuk:

$$J = 1$$

A fenti valószínűség tehát így is írható:

$$P = f(\mathbf{v}_1) \cdot f(\mathbf{v}_2) d^3V d^3v_{rel} = f\left(\mathbf{V} - \frac{1}{2}\mathbf{v}_{rel}\right) \cdot f\left(\mathbf{V} + \frac{1}{2}\mathbf{v}_{rel}\right) d^3V d^3v_{rel}$$

A Maxwell-féle sebességeloszlás:

$$f(\mathbf{v}) = \left(\frac{m}{2\pi kT}\right)^{3/2} \exp\left[-\frac{m\mathbf{v}^2}{2kT}\right]$$

Így

$$\begin{aligned} P &= \left(\frac{m}{2\pi kT}\right)^3 \exp\left[-\frac{m(\mathbf{V} - \frac{1}{2}\mathbf{v}_{rel})^2}{2kT}\right] \cdot \exp\left[-\frac{m(\mathbf{V} + \frac{1}{2}\mathbf{v}_{rel})^2}{2kT}\right] d^3V d^3v_{rel} \\ &= \left(\frac{m}{2\pi kT}\right)^3 \exp\left[-\frac{m\mathbf{V}^2}{kT}\right] \cdot \exp\left[-\frac{m\mathbf{v}_{rel}^2}{4kT}\right] d^3V d^3v_{rel} \end{aligned}$$

Ennek alapján felírható annak P' valószínűsége, hogy a két részecske relatív sebességvektora a sebességtér $\mathbf{v}_{rel}$ körüli d^3v_{rel} térfogatelemében van (függetlenül attól, hogy mekkora a két részecske tömegközéppontjának sebessége:

$$\begin{aligned} P' &= \left\{ \int \left(\frac{m}{2\pi kT} \right)^3 \exp \left[-\frac{m\mathbf{V}^2}{kT} \right] \cdot \exp \left[-\frac{m\mathbf{v}_{rel}^2}{4kT} \right] d^3V \right\} d^3v_{rel} \\ &= \left\{ \int \exp \left[-\frac{m\mathbf{V}^2}{kT} \right] d^3V \right\} \left(\frac{m}{2\pi kT} \right)^3 \cdot \exp \left[-\frac{m\mathbf{v}_{rel}^2}{4kT} \right] d^3v_{rel} \end{aligned}$$

Az integrálás a korábbiakhoz hasonló módon végezhető el. Az integrál értéke:

$$\int \exp \left[-\frac{m\mathbf{V}^2}{kT} \right] d^3V = \left(\int_{-\infty}^{\infty} \exp \left[-\frac{mv^2}{kT} \right] dv \right)^3 = \left(\frac{\pi kT}{m} \right)^{3/2}$$

Így

$$P' = \frac{1}{8} \left(\frac{m}{\pi kT} \right)^{3/2} \cdot \exp \left[-\frac{m\mathbf{v}_{rel}^2}{4kT} \right] d^3v_{rel}$$

A relatív sebesség valószínűségi sűrűségfüggvénye:

$$f_{rel}(\mathbf{v}_{rel}) = \frac{P'}{d^3v_{rel}} = \frac{1}{8} \left(\frac{m}{\pi kT} \right)^{3/2} \cdot \exp \left[-\frac{m\mathbf{v}_{rel}^2}{4kT} \right]$$

A fenti képletből kiolvasható, hogy a relatív sebességek eloszlása megfelel egy olyan gáz (Maxwell-féle) sebességeloszlásának, amelynek hőmérséklete $2T$.

Így a gázz részecskék relatív sebességének várható értéke:

$$\langle v_{rel} \rangle = \sqrt{\frac{8k \cdot 2T}{\pi m}} = 4 \sqrt{\frac{kT}{\pi m}}$$

Az ütközések közötti átlagos időtartam és az átlagos szabad úthossz

Következő lépésként meghatározzuk a gáz V térfogatú részében időegységenként végbemenő ütközések számát. Ha a gáz részecskeszám-sűrűségét n -nel jelöljük, akkor azon gázz részecskék száma, melyek a V térfogaton belül tartózkodnak, és sebességvektoruk a sebességtér $\mathbf{v}$ körüli d^3v térfogatelemében van, így írható:

$$dN = n \cdot V \cdot f(\mathbf{v}) d^3v$$

Ugyanezen részecskék számsűrűsége:

$$dn = \frac{dN}{V} = n \cdot f(\mathbf{v}) d^3v$$

Mindazon részecskék együttese, melyeknek sebessége a $\mathbf{v}$ körüli d^3v tartományba esik, egy-egy (közel) irányított, (közel) monoenergiás részecskenyalábnak tekinthető, melynek fluxusa az alábbi:

$$I = dn \cdot v = v \cdot n \cdot f(\mathbf{v}) d^3v$$

Ha egy $\mathbf{v}'$ sebességgel mozgó gázz részecskét vizsgálunk, akkor úgy tekinthetjük, hogy ő számtalan nyaláb keresztműében áll. Ha valamely nyaláb „laboratóriumi” sebessége $\mathbf{v}$ (azaz ekkora a nyaláb részecskéinek sebessége abban a vonatkoztatási rendszerben, amelyben a gáz mint egész nyugalomban van), akkor a $\mathbf{v}'$ sebességű részecskéhez képest e nyaláb $\mathbf{v}_{rel} = \mathbf{v} - \mathbf{v}'$ sebességgel mozog, fluxusa pedig:

$$I = v_{rel} \cdot n \cdot f(\mathbf{v}) d^3v = |\mathbf{v} - \mathbf{v}'| \cdot n \cdot f(\mathbf{v}) d^3v$$

E nyaláb részecskéi közül időegység alatt $\sigma \cdot I$ számú részecske fog a $\mathbf{v}'$ sebességű részecskének nekiütközni, azaz... Azaz mégsem, mert a vizsgált részecske $\mathbf{v}'$ sebességét már az első ütközés meg fogja változtatni, így egyből megváltozik a nyaláb sebessége is a részecskéhez képest. Viszont ha a gáz egyensúlyban van, azaz a részecskék

sebességeloszlása nem változik, akkor a $\mathbf{v}'$ sebességű állapotból „kipattant” részecske helyébe azonnal egy másik lép, amely korábban más sebességgel mozgott, de egy ütközés hatására sebessége $\mathbf{v}'$ -re változott. Azon részecskék száma, amelyeknek sebessége a $\mathbf{v}'$ körüli $d^3\mathbf{v}'$ tartományban található, időben állandó, értéke $n \cdot V \cdot f(\mathbf{v}')d^3\mathbf{v}'$. E részecskék időegységenként összesen $n \cdot V \cdot f(\mathbf{v}')d^3\mathbf{v}' \cdot \sigma \cdot |\mathbf{v} - \mathbf{v}'| \cdot n \cdot f(\mathbf{v})d^3\mathbf{v}$ számú ütközést szenvednek el olyan részecskéktől, amelyek sebessége a $\mathbf{v}$ körüli $d^3\mathbf{v}$ tartományban van. Az időegység alatt végbemenő összes ütközések száma tehát:

$$\frac{dN_{\text{ütk}}}{dt} = \frac{1}{2} \int n \cdot V \cdot f(\mathbf{v}') \cdot \sigma \cdot |\mathbf{v} - \mathbf{v}'| \cdot n \cdot f(\mathbf{v})d^3\mathbf{v}'d^3\mathbf{v}$$

Miért az $\frac{1}{2}$ szorzó? Azért, mert az integrálásnál valójában minden ütközést kétszer számoltunk le: először az A részecske képviselte a „kiszemelt részecskét”, a B részecske pedig a „nyalábhoz” tartozott, aztán pedig fordítva.

Ha σ konstansnak tekinthető, akkor a fenti kifejezés így írható:

$$\frac{dN_{\text{ütk}}}{dt} = \frac{n^2 \cdot \sigma \cdot V}{2} \int |\mathbf{v} - \mathbf{v}'| \cdot f(\mathbf{v}') \cdot f(\mathbf{v})d^3\mathbf{v}'d^3\mathbf{v}$$

A fenti kifejezésben szereplő integrál nem más, mint két, véletlenszerűen kiválasztott gázcsepeke relatív sebességének várható értéke. Így

$$\frac{dN_{\text{ütk}}}{dt} = \frac{n^2 \cdot \sigma \cdot V}{2} \cdot 4 \sqrt{\frac{kT}{\pi m}} = 2n^2 \cdot \sigma \cdot V \sqrt{\frac{kT}{\pi m}}$$

Most meghatározzuk, hogy egy részecske időegység alatt átlagosan hány ütközést szenved el. A vizsgált V térfogatban összesen $n \cdot V$ részecske van, és minden ütközés két részecskét érint. Így egyetlen részecske időegységenkénti ütközéseinek száma:

$$\frac{2 \cdot \frac{dN_{\text{ütk}}}{dt}}{n \cdot V} = 4n \cdot \sigma \sqrt{\frac{kT}{\pi m}}$$

Az egymást követő ütközések között eltelő átlagos τ idő az előbbi mennyiség reciproka:

$$\tau = \frac{1}{4n \cdot \sigma \sqrt{\frac{kT}{\pi m}}}$$

A gázcsepeke által két ütközés között átlagosan megtett út hosszát átlagos szabad úthossznak nevezik. Most ennek nagyságát fogjuk kiszámítani.

Kellően hosszú (számos ütközést tartalmazó) t időtartam alatt a gázcsepeke által megtett teljes útra jó közelítéssel teljesül:

$$s = \langle v \rangle \cdot t = \sqrt{\frac{8kT}{\pi m}} \cdot t$$

A gázcsepeke időegységenként átlagosan $4n \cdot \sigma \sqrt{\frac{kT}{\pi m}}$ számú ütközést szenved el, így t időtartam alatt az ütközései számára fennáll:

$$N_{\text{ütk}} = 4n \cdot \sigma \sqrt{\frac{kT}{\pi m}} \cdot t$$

A λ átlagos szabad úthosszt úgy kapjuk, hogy a megtett utat osztjuk a út megtétele közben történt ütközések számával:

$$\lambda = \frac{s}{N_{\text{ütk}}} = \frac{\sqrt{\frac{8kT}{\pi m}} \cdot t}{4n \cdot \sigma \sqrt{\frac{kT}{\pi m}} \cdot t} = \frac{1}{\sqrt{2} \cdot n \cdot \sigma}$$

A fent kapott összefüggések alkalmazásaképpen kiszámítjuk az átlagos szabad úthosszt és a két ütközés között eltelő átlagos időtartamot atomos hidrogéngáz esetén, ha utóbbi hőmérséklete $T = 80 \text{ K}$, részecskeszám-sűrűsége pedig $n = 10 \frac{1}{\text{cm}^3} = 10^7 \frac{1}{\text{m}^3}$. Ezek az értékek a csillagközi HI-felhők esetén tipikusnak mondhatók.

A hidrogénatom tömege $m = 1.67 \cdot 10^{-27} \text{ kg}$. Az ütközési hatáskeresztmetszetet a $\sigma = 3.5 \text{ \AA}^2 = 3.5 \cdot 10^{-20} \text{ m}^2$ értékkel becsüljük. A két keresett mennyiség:

$$\lambda = \frac{1}{\sqrt{2} \cdot n \cdot \sigma} \approx 2 \cdot 10^{12} \text{ m} \approx 13 \text{ AU}$$

$$\tau = \frac{1}{4n \cdot \sigma} \sqrt{\frac{\pi m}{kT}} \approx 1.6 \cdot 10^9 \text{ s} \approx 49 \text{ y}$$

A csillagközi gázfelhő globális viselkedésének egyensúlyi termodinamikára és statisztikus fizikára épülő leírása akkor indokolt, ha λ illetve τ értéke nagyságrendekkel kisebb, mint a felhő állapotát megadó termodinamikai mennyiségek tér- illetve időbeli változásának jellemző léptéke. Ekkor feltételezhetjük, hogy az ütközések folyamatosan biztosítják az egyensúlyi állapotra jellemző sebességeloszlás fenntartását. Mekkora az utóbbi léptékek?

Legyen a felhő átmérője 5 pc , ami tipikusnak mondható érték. A termodinamikai mennyiségek változásának léptékéről feltesszük, hogy az nem sokkal kisebb a felhő méreténél, tehát mondjuk a $0.1 \text{ pc} \approx 3 \cdot 10^{15} \text{ m}$ nagyságot meghaladja. Utóbbi érték 1500-szor akkora, mint a λ átlagos szabad úthossz. Az időskála becslése némileg bonyolultabb, mert nem magától értetődő, hogy mely folyamatok fogják a mennyiségek időbeli változását előidézni. Viszont alsó becslésnek feltehetően nem rossz, ha azt az időtartamot választjuk, amely alatt egy vákuumban haladó fénysugár megtenné a felhő átmérőjének megfelelő távolságot. Ennek értéke $t = \frac{d}{c} \approx 5 \cdot 10^8 \text{ s} \approx 16 \text{ y}$. Ez nagyságrendileg megegyezik τ -val, sőt, kisebb annál. Viszont az időbeli változások tényleges léptéke feltehetőleg sokkal nagyobb a fénysugár áthaladási idejénél. Összességében tehát jogosultnak tűnik a felhő leírása az egyensúlyi termodinamika és statisztikus fizika módszereivel, ha a felhő globális statikájáról és dinamikájáról akarunk képet alkotni.